

УДК 330. 190.2 :631.6

Ж. С. ШИЛО
О. В. КРАВЧУН

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті розглянуто економічну сутність та особливості кредитних ризиків, визначено причини їх виникнення, обґрунтовано необхідність управління кредитним ризиком комерційного банку, наведено особливості та недоліки сучасної системи управління ризиками банків, висвітлено показники аналізу рівня кредитного ризику комерційного банку.

Economic essence and features of credit risks are considered in the article. Reasons of their origin are certain, the necessity of management the credit risk of commercial bank is reasonable. Features over and lacks of modern control system by the risks of banks are brought, the indexes of analysis of level of credit risk of commercial bank are reflected.

Ключові слова: кредитний ризик, комерційний банк, управління кредитними ризиками, кредитування не фінансових корпорацій.

Банківські та кредитні операції є основним джерелом доходів для вітчизняних комерційних банків. Їх висока дохідність супроводжується підвищеним ризиком, тому вони залишаються найбільш ризиковою складовою банківського сектору. Саме тому, важливим аспектом у їх діяльності є ефективне управління ризиками, що передбачає як моніторинг так і мінімізацію їх рівня.

Доцільно визнати, що ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці *банківських ризиків і зміни механізмів їх виявлення та мінімізації.*

©Шило Ж. С. – к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування;

©Кравчун О. В. – студентка Національного університету водного господарства та природокористування

Найнебезпечнішим для банківської системи України є кредитний ризик, оскільки саме наслідником його реалізації стає значне погіршення активів банківських установ. Пояснюється це тим, що кредитний ризик займає домінуюче положення в системі банківських ризиків та є невід'ємною складовою сукупного банківського ризику. Не випадково, Базельський комітет назвав кредитний ризик основним видом фінансового ризику, з яким стикаються фінансові установи у своїй діяльності.

Тому дослідження проблем та особливостей управління кредитними ризиками привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців і набуває певного теоретичного і практичного значення.

Питаннями визначення сутності та особливостей управління кредитними ризиками комерційно банку займалися такі вітчизняні науковці, як: О. Вовчак, В. Вітлінський, В. Галасюк, А. Єпіфанов, В. Міщенко, А. Примостка, І. Сало, А. Слобода та інші.

Узагальнення і аналіз опублікованих за такою проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що питання особливостей формування методичних підходів до управління кредитними ризиками недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах.

Метою статті є визначення економічної природи кредитних ризиків, їх особливостей та обґрунтування пропозицій щодо формування ефективної системи управління ними, спрямованої на мінімізацію втрат.

Науковцями наголошується, що кредитна діяльність комерційних банків є одним із основних джерел їх доходів і збитків, а кредитний ризик – головна проблема («головний біль») комерційних банків [2, с. 56].

Аналізуючи нормативні документи, можна виділити таке трактування терміну «кредитний ризик». У Положенні Національного банку України «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями» кредитний ризик трактується як «ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься» [1].

Дослідження категорії кредитного ризику потребує наведення його визначення з точки зору Базельського комітету. В Принципах управління кредитним ризиком він визначений як "...можливість того, що позичальник банку або контрагент не зможе виконати свої зобов'язання з раніше досягнутими умовами" [2].

Узагальнюючи результати проведеного вище дослідження, зазначимо наступне:

- відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «кредитний ризик»;
- переважна більшість науковців при визначенні оперують поняттям дефолту позичальника або його нездатністю виконати умови кредитної угоди як єдиного його джерела;
- при визначенні сутності кредитного ризику наводяться різні джерела його виникнення – кредитна операція, фінансова угода, кредитний договір тощо.

Узагальнюючи, визначаємо, що кредитний ризик банку – це вартісне вираження ймовірності відхилення ризикової позиції від очікуваних результатів (настання ризикової події) унаслідок невизначеності дії зовнішніх та внутрішніх щодо банку факторів.

На наш погляд, кредитний ризик, це вірогідність того, що банк зазнає втрат через те, що вартість частини його активів, а саме кредитів, зменшується (повністю чи певною мірою).

Слід виділити причини виникнення кредитного ризику.

1. Це так зване спекулятивне банківське кредитування. За деякими оцінками 30-40% загального кредитного портфеля банків України займають позики наданні для проведення спекулятивних операцій. Повернення цих позик можливе не за рахунок доходів компаній або індивідуальних осіб, а шляхом реалізації активів (землі, нерухомості) за вищою ціною. Однак, це можна здійснити лише за умови зростання економіки.

2. Нагромадженні валютні ризики, які реалізуються коли гривня девальвує. Внаслідок цих процесів доходи населення та компаній у національній валюті виявляються недостатніми для того, щоб обслуговувати кредити в іноземній валюті.

3. Криза довіри. Світова фінансова криза, яка розпочалася з іпотечної кризи в США та зачепила світові фондові ринки, в Україні проявилася у вигляді відпливу капіталів іноземних

інвесторів. Це погіршило ліквідність банків, які використовували іноземні залучені кошти.

До речі, в останні роки в Україні мала місце тенденція поступового зростання кількості банків із іноземним капіталом. Так, протягом 2008-2012 років їх частка зросла до 41,9%. І хоча за перше півріччя 2013 року їх питома вага почала зменшуватись, цей процес здійснюється дуже повільними темпами. На сьогодні питома вага вітчизняних банків із іноземним капіталом дорівнює 41,2% (1, с.12). Не випадково, що разом із кризою ліквідності, зупинилися ринки міжбанківських кредитів, РЕПО. Тобто криза ліквідності трансформується в кризу довіри, що в свою чергу, істотно впливає на спроможність банків надавати нові кредити.

4. Принцип «доміно». Глибока спеціалізація сучасного бізнесу призводить до залежності від багатьох постачальників і споживачів. Фінансова неспроможність одного з них підвищує кредитний ризик усіх учасників процесу.

5. Скорочення попиту. Наслідком фінансово-економічної кризи є згортання виробництва, зменшення рівня зарплат і доходів, що в свою чергу, призводить до зменшення попиту. Разом з тим, знижується рівень рентабельності бізнесу, погіршується можливість обслуговування поточної заборгованості. Безумовно, це призводить до посилення кредитного ризику.

Впливають на кредитні ризики і мікроекономічні фактори. Це, передусім, агресивна кредитна політика, яка була притаманна вітчизняним банківським установам в останні роки. Здійснюючі високо ризиковані кредитні операції, банки не завжди проводять моніторинг ризиків. Зрештою, послабилися вимоги банків до фінансового стану позичальників, іноді відбувається відхилення від принципів кредитування, від установлених підходів до оцінки забезпечення. В результаті, значно погіршується якість кредитного портфеля банків. Безумовно, це не може не впливати на ліквідність останніх в умовах швидкоплинних змін економічної ситуації, особливо погіршується становище банків, які здійснюють значні запозичення на міжнародних фінансових ринках.

Про ситуацію, яка склалася на кредитному ринку України свідчать дані наведені в табл.1 [4, с. 27].

Наведені дані свідчать про деякі позитивні зрушення, що мали місце у 2013 році. Протягом усього року кредити не фінансовим корпораціям в цілому зросли на 6,3% завдяки короткостроковим кредитам до 1 року. Натомість, кредитування домашніх господарств навпаки скоротилося майже на 6%, що складає близько 12 млрд грн. Інші фінансові корпорації кредитувалися у 2013 році на 5,1 % більше, ніж у попередньому 2012 році. Усього обсяг кредитів за секторами економіки протягом 2013 року зріс на 2,8 % або на 22,3 млрд грн., що звичайно є позитивною тенденцією для розвитку економіки.

Протягом 2013 року дещо поліпшилась робота з проблемними кредитами. Прострочена заборгованість та заборгованість за наданими кредитами за рік зменшилася на 6,6% (на 5,5 млрд грн.) – до 79,5 млрд грн., що становить 9,6 % від кредитних операцій (за станом на 1.01.2013р. – 11,2 %).

Таблиця 1

Основні показники розвитку кредитного ринку України за секторами економіки

Показники	Січень, 2012	Січень, 2013	Зміна в річному обчисленні, %
Кредити надані:			
Не фінансовим корпораціям	570,7	606,9	6,3
до 1 року	250,2	297,7	19,0
від 1 до 5 років	241,4	234,8	(-2,8)
більше 5 років	79,1	74,5	(-5,9)
домашнім господарствам	200,0	188,3	(-5,9)
до 1 року	35,9	39,6	10,1
від 1 до 5 років	43,0	47,9	11,6
більше 5 років	121,1	100,8	(-16,8)
іншим	16,3	17,2	5,1
Секторам загального державного управління	8,5	5,6	(-34,5)
Некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства	0,1	0,1	(-10,9)
Усього	795,7	818,0	2,8

Водночас негативно класифікована заборгованість за наданими кредитами (сумнівна та безнадійна) зросла на 5,6 %

(на 7,7 млрд грн.) – до 139,1 млрд грн. (за 2012 рік – на 13,0%), хоча їх частка у структурі заборгованості за кредитними операціями скоротилася на 0,6 процентного пункту – до 14,3 % [4, с. 28].

Не виникає сумніву, що сьогодні питання оцінки кредитних ризиків, пошук найбільш дієвих засобів їх мінімізації як на рівні окремих банківських установ, так і банківської системи в цілому постає доволі гостро. Тобто для кожної банківської установи першочергового значення набуває побудова ефективної системи управління кредитними ризиками.

Виходячи з вищевикладеного, необхідно враховувати, що система управління кредитними ризиками складається з багатьох важливих елементів, перелік яких відображений на (рис. 1).

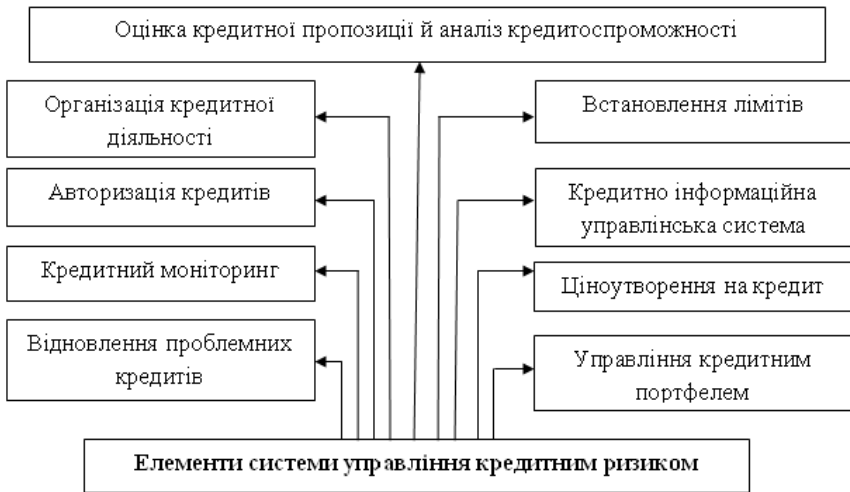

Рис. 1. Елементи системи управління кредитним ризиком

На наш погляд, до основних особливостей управління кредитним ризиком належать:

1. Політика управління ризиками. Вона має передбачати заходи щодо подолання негативних ситуацій спрямованих на пом'якшення наслідків тих із них, які неможливо передбачити повністю. Кредитний комітет банку повинен розглядати тільки

ті кредитні заявки, які відповідають політиці управління ризиками, що були сформованими у конкретні банківській установі.

2. Рекомендації, що регламентують процедуру укладення кредитної угоди. Вони мають визначити склад документації, які супроводжують кредитну заявку; передбачати комплексний аналіз кредитоспроможності позичальників, їх класифікацію за надійністю, що базується на кредитній історії, стані банківських рахунків і зобов'язань, тощо.

3. Внутрішня система банківських лімітів. Вони забезпечують диверсифікацію кредитного портфеля за різноманітними факторами (термінами, сферами економічної діяльності, суб'єктами кредитування, видами кредитів, територіями). Необхідно також визначити ліміти за кредитами для виконання нормативів банківської діяльності.

4. Інформація про кредитний ризик і використання системи його оцінки, що передбачає:

- розробку системи кількісних і якісних показників за істотними факторами ризику;
- визначення оптимальних і критичних значень для кожного фактора кредитного ризику, зокрема, і загалом;
- розробку стандартів банку щодо якості кредитів і дотримання вимог установлених регулюючими органами;
- класифікація наданих кредитів за ступенем ризику.

5. Система моніторингу кредитного ризику в режимі реального часу із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм обліку та аналізу даних.

Аналіз сучасних проблем, які виникають у кредитній діяльності комерційних банківських установ дозволяє об'єктивно охарактеризувати недоліки, які мають місце та визначити сутність проблеми у реалізації стратегічного управління кредитними ризиками.

Найбільш характерні, як на нашу думку:

- надмірна централізація або децентралізація керівництва щодо кредитування;
- не якісний аналіз ризиків за кредитною угодою;
- не змістовний, не якісний аналіз фінансового стану позичальників;
- недостатній економіко-юридичний контроль за документарним оформленням кредитів;

- відсутність ефективного контролю та аудиту щодо здійснення кредитного процесу.

Основні методи зниження ступеня кредитного ризику наведено на (рис. 2).

Побудова дієвої системи управління кредитними ризиками передбачає і визначення окремих показників, аналіз яких дозволяє зробити висновки щодо оцінки кредитного ризику та визначити адекватні шляхи мінімізації втрат (табл. 2).

Підсумовуючи зазначимо, що стратегія управління кредитними ризиками має задовольняти двом основним вимогам:

- по-перше, бути однією з складових ризикової політики (стратегії) банку, зорієнтованої на оцінку інтегрального ризику, яким він обтяжений;

Рис. 2. Основні методи зниження ступеня кредитного ризику

Таблиця 2

Основні показники оцінки кредитного ризику

№ з/п	Назва показника	Формула розрахунку	Економічний зміст
1.	Коефіцієнт збитковості кредитних операцій	Втрати за позиками / Середній розмір заборгованості за позиками	Характеризує загальний середній коефіцієнт втрат по всьому позичковому портфелю
2.	Коефіцієнт кредитного ризику	(Позичкова заборгованість Розрахунковий резерв на можливі втрати за позиками) / Позичкова заборгованість	Відображає міру кредитного ризику, прийнятого банком, характеризує якість кредитного портфеля банку
3.	Коефіцієнт покриття збитків по позиці	Резерв на можливі втрати за позиками / Прострочена позикова заборгованість	Характеризує рівень захищеності фінансових результатів банку від втрат у зв'язку з неповерненням позик.
4.	Коефіцієнт сукупного кредитного ризику	Прострочені і пролонговані кредити / Власні кошти (капітал) банка	Характеризує ступінь захисту банку від сукупного ризику
5.	Максимальний розмір ризику на одного позичальника	Сукупна сума вимог банка до позичальника / Власні кошти (капітал) банка	Характеризує залежність банку від кредитоспроможності одного позичальника або групи об'єднаних Позичальників
6.	Максимальний розмір масштабного кредитного ризику	Сукупна величина масштабних ризиків / Власні кошти (капітал) банка	Характеризує залежність банку від кредитоспроможності масштабних позичальників для яких обсяг вимог банку складає більше 5% власного капіталу

- по-друге, відповідати цілям кредитної політики, в межах якої реалізується стратегія управління кредитними ризиками банку.

Дослідження економічної природи кредитних ризиків, виявлення їх особливостей та причин, що обумовлюють кредитні ризики, переконують у необхідності формування у кожній банківській установі дієвої системи управління банківськими ризиками та застосування заходів її реалізації: формування політики управління ризиками, удосконалення процедури укладення кредитних угод, розробки внутрішньогосподарської системи банківських лімітів, визначення системи показників щодо оцінки кредитного ризику, створення системи його моніторингу, тощо.

Бібліографія

1. **Аналітичний огляд банківської системи України за 2010-2013рр.** [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://rurik.com.ua>
2. Петрук О. М. **Банківська справа:** навч. посіб. /О. М. Петрук; за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
3. Тиркало Р. І. **Банківська справа:** навч. посіб. /Р. І. Тиркало; за ред. проф. Тиркало Р. І. – Тернопіль : Карт бланш, 2001. – 314 с. – (Серія “Банки і біржі”).
4. Джулай І. А. **Щодо оцінки ризиків і механізмів їх зниження в комерційних банках** [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zbir_12.pdf#page=224.
5. Дмитренко М. Г. **Кредитування і контроль:** навч.-метод. посіб. (у схемах і коментарях) /М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. – Кондор, 2005. – 296 с.
6. Коваленко В. В. **Обґрунтування підходів і показників оцінки кредитного ризику** /В.В.Коваленко//Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми : Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2010. – С. 65–72.
7. Шевченко Р. І. **Кредитування і контроль:** навч.-метод. посіб. / Р. І. Шевченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 183 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.